

Beszámoló az „Operett Magyarországon, 1860–1958”
című posztdoktori kutatási pályázat (PD 83524) eredményeiről

Operett-forráskatalógus

A magyarországi operettjátszás történetét illetően kutatásaim megkezdése előtt sem színház-, sem zenetörténeti oldalról nem végeztek olyan alapkutatásokat, melyek célja a primer források módszeres feltárása lett volna. Első számú vállalásom ezért a két legjelentősebb budapesti színházi gyűjteményben, az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtárában ill. az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben őrzött operettforrások katalógizálása volt. E munkával az volt a céloom, hogy a szó szorosabb értelmében vett tudományos munka (forrásértelmezés, tanulmányírás) alapjául szolgáló adatbázist hozzak létre, mely a későbbiekben tovább bővíthető, illetve lehetőség szerint felmérjem a forrásanyag jellegét, hiányosságait. Munkám eredménye 272 oldalnyi katalógus lett, mely letölthető pdf-fájl formájában elérhető a Zenetudományi Intézet honlapján (ld. alább a közlemények listáját).

A leírások eltérő részletességét a forráshelyzet esetlegessége mellett az adatbázis-jelleg magyarázza: olyan források esetében, amelyek tanulmányozása szorosan kapcsolódott a három év során elkészített tanulmányokhoz, természetesen alaposabb leírásokat adtam, ill. a napisajtó vonatkozó híradásainak adatait is közöltem. Bár nem jelentett érdemi változást a munkatervhez képest, mindenképp említést érdemel, hogy a könyvtári kutatások fényében a katalógizált operettforrások körét némiképp kibővítettem. A katalógusok tanulmányozása során vált világossá ugyanis, hogy a zeneműtári jelzetek egy részét (nyomatott szövegkönyveket) az OSZK Törzsgyűjteményébe sorolták át, ezért itteni forrásokat is vizsgáltam ill. bevettem az összesítésbe. A zeneműtári források kutatása során tapasztalt hiányok alapján lehetett kikövetkeztetni azt is, hogy a budapesti Nemzeti Színház ill. Népszínház operettjátszásának egyes forrásai nem kerültek be az OSZK gyűjteményébe, hanem az Operaház Kottatárában maradtak ill. a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Régi Zenetörténeti Kutatókönyvtárába kerültek. Több nyomatott szövegkönyv (sőt kéziratos fogalmazvány is) jutott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményébe az egykori Népszínház 1875 és 1881 között igazgató Rákosi Jenő könyvtárából, s ugyanide került az intézmény teljes, kötetekbe szedett színlapanyaga, melyet még a színház könyvtárosa rendezett, regisztrálva a hiányokat és műsorváltozásokat is. A Magyar Rádió Kottatárába is kerültek operettkották, a legkülönbözőbb helyekről (a Népszínház mellett pl. a Kolozsvári Nemzeti Színházból és más vidéki intézményekből is). Erőimhez mérten igyekeztem ezeket a forrásokat is tanulmányozni és feldolgozni, elsősorban azokra a művekre koncentrálva, melyekkel a három év során megtartott előadások és megírt tanulmányok kapcsán behatóbban foglalkoztam.

Konferenciaszereplések

A pályázati munkatervben két nemzetközi konferencián történő szereplést vállaltam, végül azonban összesen három – két angol és egy német nyelvű – előadást tartottam.

1. „Nádors Erzählungen oder das Budapester *Dreimäderlhaus*. Offenbach als tragischer Operettenheld” (németül). „Die Operette und das Tragische”. Bécs, Lehár-Schlössl, 2012. június 29–július 1. Szervező: Universität Wien, Osztrák Tudományos Akadémia. [az ülészak programja megtekinthető itt:

<<http://musikwissenschaft.univie.ac.at/institut/personalverzeichnis/fuhrmann/operette/>>].

2. „Turandot on the Budapest Operetta Stage (1888)” (angolul). „Crossing Sociocultural Borders: Musical Microhistories”. Vilnius, Litván Zene- és Színházi Akadémia, 2013. szeptember 4–7. [angol nyelvű absztraktja megjelent a konferencia programfüzetében; a konferencia programja: <<http://crossings2013.lmta.lt/index.html.en>>].

3. „Old Tradition versus Invented Tradition in Ottó Vincze’s Operetta *Boci-boci tarka* (1953)” (angolul). „Music Since 1900”. Liverpool, Hope University, 2013. szeptember 12–15. [angol nyelvű absztraktja megjelent a konferencia programfüzetében; a konferencia programja: <<http://www.hope.ac.uk/events/conferences/musicsince1900conference/>>].

A számfeletti konferenciaszereplést két tényező tette lehetővé: egyrészt az, hogy a 2012-es bécsi konferencia szállás- és útiköltségeit a szervező Osztrák Tudományos Akadémia állta, vagyis az eredeti tervektől eltérően ennek csupán napidíját kellett a pályázat terhére kifizetni. A másik tényező az volt, hogy az MTA BTK ZTI 2012-ben létrehozott 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoportja többi tagjához hasonlóan ez év szeptemberében előadással mutatkozhattam be a liverpooli Hope University által szervezett, „Music Since 1900” címmel megrendezett konferencián.

Az osztrák kollégák által tervezett, újabb operett-tárgyú konferenciára, melyet még a 2011. október 1.–2012. szeptember 30. közötti időszakról készült évközi beszámolómban jeleztem, végül csak 2014. augusztus 14–16-án fog sor kerülni Bad Ischlben („Die Operette und die feinen Unterschiede” címmel). Azonban mindenképpen a pályázat eredményei közé sorolom, hogy bécsi szereplésem nyomán meghívást kaptam erre az ülészakra, valamint a vilniusi konferencia nyomán egy Zágrábban, 2014. október 16–18-án megrendezésre kerülő konferenciára is („Musical Migrations and Cultural Transfers in the »Long« 19th Century in Central Europe and Beyond”).

Az eredetileg vállalt két magyar nyelvű előadáshoz képest hárommal többet tartottam:

1. A 2011. okt. 1. és 2012. szept. 30. közötti időszakra vállalt Tudományos Fórum előadásomra 2012. június 21-én került sor, „Párizsi élet Pest-Budán: Offenbach a magyar fővárosban, 1860–1900” címmel az MTA BTK Zenetudományi Intézetében (ld. alább a közlemények listáját).

2. A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság 2012. október 11. és 13. között megrendezett, IX. éves konferenciáját az előző évben elhunyt kiváló zenetörténész és egyházi muzsikus, Dobszay László emlékének szentelte. A konferencia kommemoratív jellegével összhangban előadásomban olyan szerző, Sztojanovits Jenő (1864–1919) művét vizsgáltam, aki Dobszayhoz hasonlóan egyházi muzsikus és zenepedagógus is volt. *Peking rózsája* című operettjét (bem. 1888, Budapest, Népszínház) abból a szempontból vizsgáltam, mennyiben tekinthető különlegesnek ez a Turandot-témát feldolgozó egzotikus darab a műfaj 1875–1890 közötti, korai magyar képviselőinek sorában. [A konferencia programja: <http://mzst.hu/pdfs/MZZT_Konf_2012_invitatio10-04.pdf>; ld. alább a közlemények listáját].

3. Az MTA BTK Zenetudományi Intézet 2012. november 29-én tudományos ülészakot rendezett a 70 éves Berlász Melinda tiszteletére. A váratlan lehetőséget kihasználva számfeletti előadást tartottam a magyar szocreál operett témakörében „Műfaji hagyomány és politikai kisajátítás Vincze Ottó Boci-boci tarka című operettjében (1953)” címmel (ld. alább a közlemények listáját).

4. Az MTA Bölcsészettudományi Intézet 2013. január 17–18-án „Megőrzés, kutatás, megosztás” címmel olyan konferenciát rendezett, mely az intézmény archívumait, gyűjteményeit, adatbázisait volt hivatva bemutatni. Annak ellenére, hogy ilyen szereplés eredeti munkatervemben nem szerepelt, megragadtam a lehetőséget az operettforrásokról készült katalógus bemutatására egy „Szép Helénától a szocialista realizmusig” címet viselő előadás keretében. Az előadásról videófelvétel készült, amely megtekinthető az MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport honlapján: <http://videotorium.hu/hu/events/details/1082_Adatbazisok_es_tervek>.

5. A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság 2013. október 4–5-én megrendezett, X. éves konferenciáját a zenei forráskutatás témájának szentelte. Ezt az alkalmat kihasználva ugyancsak „számfeletti” előadást tartottam „»Csupa oktalan osztrák és cseh muzsikus«: A

budapesti Népszínház operettelőadásainak zenekara” címmel. Előadásomban azt vizsgáltam országos színházi évkönyvek és a fennmaradt előadási anyagok (partitúrák, zenekari szólamok) alapján, hogy hány főből, milyen hangszerekből és milyen nemzetiségű muzikusokból állt a Népszínház zenekara, melyet többek között olyan kiváló karmesterek vezényeltek, mint Máder Rezső (Raoul Mader) és Reiner Frigyes (Fritz Reiner). [A konferencia programja: <http://mzzt.hu/pdfs/MZZT_Konf_2013_Meghivo.pdf>].

A pályázat keretében eddig megjelent közlemények

A pályázati időszak végéig összesen hat magyar nyelvű publikáció jelent meg:

1. „Die Tiroler sind lustig: Offenbach és a tyrolienne”. MAGYAR ZENE 50: (2) pp. 169–187. (2012) = A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság 2011-es konferenciáján tartott előadás tanulmány változata: <http://mzzt.hu/pdfs/MZ2012_02_169%20Bozo.pdf>
2. Operett Magyarországon, 1859–1960. Forráskatalógus az MTA BTK ZTI honlapján: <http://zti.hu/mza/docs/Egyeb_publicaciok/Operett-forraskatalogus_BozoPeter.pdf>.
3. Az egyházzene operettje. Sztojanovits Jenő: *Peking rózsája*. MAGYAR ZENE 51: (3) pp. 297–315. (2013) = A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság 2012-es konferenciáján tartott előadás tanulmány változata: <http://www.zti.hu/mza/docs/Bozo_Az_egyhazzenesz_operettje_MZ_2013_3.pdf>.
4. Operett Magyarországon (1859–1960). Összefoglaló tanulmány, online publikáció az MTA BTK ZTI honlapján: <<http://www.zti.hu/mza/m0402.htm>>. Ezt az írást annak ellenére fontosnak érzem, hogy elkészítése nem szerepelt az eredeti munkatervben (a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoportjának honlapjára szükség volt egy ilyen, kutatási témát bemutató szövegre). Azt hiszem, hogy megfelelő képet ad arról, mi mindent sikerült feltárnom a témában az OTKA támogatásával.
5. Műfaji hagyomány és politikai kisajátítás Vincze Ottó Boci-boci tarka című operettjében (1953). Tanulmány online közlése az MTA BTK ZTI honlapján: <http://zti.hu/mza/docs/Berlasz70/Berlasz70_BozoPeter_Mufaji_hagyomany_es_politikai_kisajatitas.pdf>.
6. Mivel a mintegy háromnegyed órás Tudományos Fórum előadás szövege az eredetileg tervezettnél (25 000 karakter) lényegesen terjedelmesebb (73 483 karakter terjedelmű) lett, az eredetileg tervezett, *Muzsika* folyóiratbeli közléstől el kellett tekintenem, s szerencsésebbnek tűnt az írást az MTA BTK ZTI honlapján közzélni, „Párizsi élet – Pest-Budán: Offenbach a magyar fővárosban, 1860–1900” címmel: <http://www.zti.hu/mza/docs/Egyeb_publicaciok/Parizsi_élet_Pest-Budán_BozoPeter.pdf>.
7. Operett Magyarországon, 1860–1958. Forráskatalógus az MTA BTK ZTI honlapján: <http://zti.hu/mza/docs/Egyeb_publicaciok/Operett-forraskatalogus_BozoPeter.pdf>

Megjelenés előtt álló tanulmányok

Továbbra is megjelenés előtt áll két külföldi és egy magyar előadásom nyomán született tanulmány:

8. „Nádors Erzählungen oder das Budapester *Dreimäderlhaus*. Offenbach als tragischer Operettenheld”. A majna-frankfurti *Jacques Offenbach Studien*ben kell megjelennie (kiadó: Burkhard Muth). A bécsi konferenciaelőadás tanulmány változata, német szövegét (32 556 karakter + 4 szerkesztett kottapélda terjedelemben) még 2012 decemberében leadtam a kötet szerkesztőjének, Ralph-Olivier Schwarzknak; reményeim szerint 2014-ben végre megjelenik.

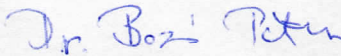
9. „Turandot on the Budapest Operetta Stage”. Angol nyelvű tanulmány a vilniusi konferenciaelőadás nyomán, szövegét (39 126 karakter + 10 szerkesztett kottapélda) 2013-ban leadtam a szerkesztőknek, a *Lithuanian Musicology* című lapban fog megjelenni, várhatóan 2014-ben.

10. „»Csupa oktalan osztrák és cseh muzsikusk«: A budapesti Népszínház operettelőadásainak zenekara”. A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság X. éves konferenciáján tartott előadás szövegén dolgozva vált világossá számomra, hogy a Népszínházi Bizottmány Budapest Főváros Levéltárában található anyagában számos olyan feldolgozatlan dokumentum (társulati lista, fizetési jegyzék, büntetéspénzekről készült kimutatás) található, amely lényegesen árnyalja a színház zenekaráról az OSZK Zeneműtárában őrzött előadási anyagok alapján kibontakozó képet. Pályázatomnak az OTKA Társadalom- és Bölcsészettudományi Kollégiuma által engedélyezett, háromhónapos hosszabítása alatt (2013. október 1–december 31.) e dokumentumok tanulmányozásával és feldolgozásával foglalkoztam. Az eredmény 40 994 karakter terjedelmű tanulmány lett, melyet publikálásra felajánlottam a *Studia Teatralogicának* (döntés még nem született arról, elfogadják-e).

* * *

Befejezésül meg kell jegyezni, hogy a kutatás meglehetősen képlékeny intézményi környezetben zajlott: a kutatóhelyemként funkcionáló MTA Zenetudományi Intézetet egy nagyszabású átalakítás/racionalizálás keretében, hat másik humántudományi kutatóintézettel összevonva egyetlen gazdasági adminisztrációval MTA Bölcsészettudományi Kutatóközponttá alakították át. Az átalakítás mellett még egy szervezeti változás is történt: munkatervem megvalósítását a Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályának munkatársaként kezdtem, 2012. július 1. óta azonban egy, az MTA Lendület programjának keretében újonnan létrehozott 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport munkatársaként kellett folytatnom. Mindez azonban a vállalt konferenciaszerepléseket és publikációk létrejöttét, minőségét nem befolyásolta.

Budapest, 2014. január 27.

Dr. Bozó Péter